

TEMA 2: STÖDMATERIAL

Signaler och symtom som kan tyda på att ett barn är utsatt för våld

Barn reagerar olika på utsatthet bland annat beroende på barnets ålder, mognad, kognitiva och språkliga utvecklingsnivå, men också beroende på i vilket sammanhang barnet befinner sig och vem barnet möter. Att upptäcka våld handlar därför ofta om att försöka skapa en överblick över barnets situation. Här är en samlad förteckning på tecken, signaler och symtom på utsatthet som du som pedagog kan utgå ifrån.

Det finns i huvudsak två olika sätt att få kännedom om att ett barn är utsatt för våld:

1. Barnet kan själv berätta eller uppvisa symtom och tecken på våld. Eller att vuxna identifierar skador eller tecken till omsorgssvikt
2. Vårdnadshavare eller andra i barnets närhet kan signalera om att barnet far illa eller riskerar att fara illa.

Som pedagog kan det vara bra att ha kännedom om att vissa omständigheter - så kallade riskfaktorer - kan öka risken för att ett barn ska utsättas för våld.

Barnet kan själv berätta eller uppvisa symtom och tecken på våld

Barnet kan berätta om sin utsatthet själv genom:

- enstaka ord
- korta eller långa berättelser.

Barnet kan ha kroppsliga symtom som tyder på våldsutsatthet:

- huvudvärk
- ont i magen
- ont i nacke och rygg eller annan värk i kroppen
- sängvätning
- tecken på självskador
- problem med mat eller vid matsituationer
- dålig tillväxt eller viktnedgång
- viktökning.

Barnets beteende kan vara tecken på utsatthet:

- oro
- brist på tillit
- skamkänslor
- olika former av rädslor (exempelvis höga ljud och plötsliga rörelse)
 - lättskrämd
 - ängslig
- nedstämdhet
- depression
- självskadebeteende
- ätstörningar
- sömnstörningar
- försenad (kognitiv) utveckling
- regression i barnets utveckling till exempel i språk, sängvätning och avföringsinkontinens
- koncentrationsproblem
- bristande impulskontroll
- lättväckt ilska, irritation och aggressivitet
- förvirring kring vem som kan ge skydd och vad som är farligt
- repetitiv lekande
- mardrömmar och sömnsvårigheter

- svårigheter att hantera starka känslor
- förändrade tankar om sig själv.

Barnets sociala beteende kan vara en signal på utsatthet genom:

- omsorg om och oro för familjen – syskon, vårdnadshavare och husdjur
- extra omhändertagande och hjälpsamma mot både vuxna och andra barn
- att bli utsatt för mobbning och utöva mobbning
- starka reaktioner på bråk mellan andra barn eller konflikter mellan vuxna och barn
- undvikande av vissa personer och platser
 - undvikande av närhet
 - separationsångest (exempelvis klängighet)
 - distanslöshet till både andra barn som vuxna.

Alla symtomen i den här listan kan också förekomma vid stress eller i samband med andra problem i en familj. Oavsett orsak till symptomen är de oftast väldigt diffusa. Symtomen kan också vara tecken på neuropsykiatriska diagnoser hos ett barn. För dig som förskolepedagog kan det vara svårt att koppla symptom och barns beteende till just våldsutsatthet. Med hjälp av dessa kunskaper om våld och hur det kan komma till uttryck ökar dock dina möjligheter att upptäcka att ett barn far illa.

Tecken på olika former av barnmisshandel

Tecken på fysisk misshandel hos barnet

- Blåmärken – typiska placeringar för blåmärken vid misshandel är på öronen, bålén, ryggen, nacken, halsen, flanker, skinkor och baksidan av låren. Blåmärken hos ett litet barn som ännu inte har lärt sig att krypa eller gå bör alltid väcka misstankar om fysiskt våld.
- Mönstrade hudskador – som märken efter slag med bälte eller handavtryck.
- Brännskador – framför allt på handryggen, foten, rumpan eller låren. Vid misshandel är brännskademärkena ofta tydligt avgränsade, till exempel sock- och handskeformade skador efter att barnets händer eller fötter har satts ner i het vätska eller märken efter cigaretter och tändare.
- Bitmärken
- Benbrott – särskilt frakturer som ofta förekommer vid yttre våld, till exempel revbensfrakturer, skulderbladsfrakturer samt rörbensfrakturer
- Tillfogade skallskador
- Skador på inre organ – till exempel inre blödningar och leverskador.
- Skada på tungbandet eller i gommen
- Förgiftning
- Fläckvis håravfall – kan uppstå om någon har dragit barnet i håret.

Tecken på psykisk misshandel av barnet

Utifrån en aspekt av våld utsätts ett barn alltid för psykiskt våld i samband med alla former av våldsutsatthet. Men det är samtidigt viktigt att ha kunskap om vad psykiskt våld i sig innebär och hur du som pedagog i förskolan kan upptäcka att ett barn är utsatt.

En form av psykiskt våld är när en vårdnadshavare utsätter en annan familjemedlem för våld (våld i nära relation) och barnet ser, hör eller känner av våldet.

Tecken på psykiskt våld kan vara när en vårdnadshavare eller någon annan närstående:

- kontrollerar barnet mer än vad dess ålder, säkerhet eller trygghet kräver, till exempel att inte låta barnet välja egna vänner eller kläder trots att barnet klarar det själv
- trakasserar, förföljer, hotar, lockar eller tvingar barnet till olämpliga handlingar, till exempel förstörelse

- förlöjligar, osynliggör och förminskar barnet, till exempel genom att använda kränkande namn
- anklagar, framför obefogad kritik eller klagomål mot barnet samt sprider lögner
- kränker barnet genom orimliga förväntningar eller konstant missnöje
- skapar osäkerhet och otrygghet för barnet genom att uppträda oförutsägbart, undanhålla känslor eller förneka något som hänt
- låter barnet uppleva/bevittna våld mot en vårdnadshavare eller annan familjemedlem eller anhörig
- utnyttjar barnet för sitt eget behov av till exempel känslomässigt stöd eller medhåll
- utövar makt och kontroll över barnet eller en vårdnadshavare
- mobbar inom familjen, till exempel att ett barn inte har samma fördelar som ett syskon
- favoriserar syskon, eller vid nya familjekonstellationer vissa familjemedlemmar, samt fryser ut nära släktingar
- utsätter familjens husdjur för våld eller tar (sönder) barnets ägodelar, leksaker eller hjälpmedel.

Hos barnet kan tecken på psykiskt våld visa sig som både kroppsliga symptom och beteende som exempelvis oro, rädsla, håglöshet och känslomässig instabilitet.

Gränsen vad som är psykiskt våld och känslomässig försummelse går inte alltid att dra då handlingar från vårdnadshavare och barnets reaktioner kan vara samma.

Tecken på försummelse av barnet

Praktisk eller fysisk försummelse:

- Bristande hygien – barnet är ofta smutsigt, har smutsiga kläder och luktar illa eller har blöjeksem på grund av blöjan inte byts tillräckligt ofta
- Barnet är ofta hungrigt när det kommer till förskolan
- Barnet har olämplig klädsel för årstiden och saknar kläder för förskolans aktiviteter
- Barnet har problem med tänderna eller tandköttet som kan bero på utbredd karies
- Barnet får inte sina medicinska behov tillgodosedda, exempelvis dåligt behandlad astma, eksem, hudinfektioner eller att ett barn kommer till förskolan trots tydliga sjukdomssymtom
- Barnet får inte gå i förskola eller så saknas rutiner för när barnet ska vistas på förskolan
- Barnets behov av en trygg och säker miljö tillgodoses inte, till exempel genom dåliga boendeförhållanden, farliga lekplatser eller bristande tillsyn.

Känslomässig försummelse:

- Barnet får inte kärlek, omsorg och bekräftelse
- Barnet blir inte sett och lyssnat på
- Barnet respekteras inte, exempelvis gällande sina åsikter, tankar, drömmar, beteende eller personlighet.

Tecken på försummelse kan exempelvis vara att barnet efter längre ledigheter från förskolan har vuxit sämre eller gått bakåt i sin utveckling eller visar på förändrat beteende och mående.

Tecken på hedersrelaterat våld och förtryck

Barn som lever under hedersrelaterat våld och förtryck kan visa samma kroppsliga symtom och beteende som vid all annan misshandel. Men det finns också några särskilda tecken på den här formen av våld som är viktiga att uppmärksamma:

- Barnet får inte leka eller delta i alla förskolans aktiviteter
- Barnet får inte själv välja vänner eller förbjuds att leka med vissa barn
- Barnet tvingas eller förbjuds att bära vissa kläder
- Syskon eller andra släktingar utsätter barnet för bevakning och kontroll
- Barnet kommer inte tillbaka efter ledighet eller lov
- Barnet har genomgått könsstympning
- Flickor visar tecken på underkastelse
- Äldre barn får ta ansvar för yngre syskon (exempelvis om ett barn alltid hämtas av äldre syskon eller andra släktingar).

Tecken på sexuella övergrepp

De flesta barn som utsätts för sexuella övergrepp har inga synliga fysiska skador. Det kan också vara svårt att upptäcka skador vid exempelvis ändtarmsöppning och i underlivet eftersom ett barns skador läker snabbt.

I enstaka fall går det att upptäcka fysiska skador, till exempel:

- Smärta i svalg och hals
- Infektioner i underlivet
- Blod i blöjor, trosor eller kalsonger
- Greppmärken på skinkor eller lår.

Barn som utsätter andra barn för sexuella övergrepp

Barn i förskoleåldern kan ibland undersöka andra barns kroppar eller sin egen. Det är ett normalt beteende som vi ser som sexuella lekar. Men det finns situationer där ett barn utsätter ett annat eller andra barn för sexuella övergrepp.

För dig som pedagog i förskolan är det viktigt att observera om följande varningstecken förekommer:

- Ett barn tvingar ett annat eller andra barn att göra något som den eller de inte vill
- Att ett barn visar oro för att vara ensam med ett visst barn
- Ett barn gör ett annat eller andra barn illa
- När det är stor skillnad i utvecklingsnivå mellan barnen
- Att åldersskillnaden är stor mellan barnen
- Om ett barn ofta leker sexuella lekar och försöker få med sig andra barn
- Ett barn som inte kan låta bli ett sexuellt beteende fast vuxna säger åt hen att sluta
- Att de sexuella lekarna är för avancerade för barnets ålder.

Vårdnadshavare eller andra i barnets närhet kan signalera om att barnet far illa

Det kan vara omständigheter runt omkring barnet som gör att du som pedagog misstänker att barnet är utsatt för någon form av våld. Det kan handla om händelser eller beteenden hos en eller båda vårdnadshavarna eller någon annan i barnets närhet.

Följande beteenden eller signaler från barnets vårdnadshavare kan vara tecken på att det förekommer våld mot barnet:

- En vårdnadshavare som kränker, hotar eller på något annat sätt visar ett beteende mot barnet som du som pedagog inte tycker är lämpligt. Risken är stor att barnets situation är ännu värre i hemmet än det som du och andra får bevittna på förskolan.
- När du frågar om ett barns skada eller beteende så överensstämmer inte omsorgspersonens svar med det som du bedömer som en rimlig förklaring.
- Om du och dina kollegor bedömer att barnet har behov av sjukvård, men omsorgspersonen låter bli att söka sjukvård eller gör det sent.
- En vårdnadshavare kan också utsätta sitt barn för barnmisshandel genom sjukvårdsinsatser (BMSI), så kallad Münchhausen-syndrom by proxy. Det innebär att barnets vårdnadshavare, oftast mamman, iscensätter inbillade, påhittade eller förstorade symtom eller problem hos barnet. Det kan leda till onödiga och till och med skadliga medicinska undersökningar och sjukvårdsinsatser för barnet.

Du som pedagog kan se riskfaktorer för att barnet blir utsatt för våld

Det finns vissa omständigheter som kan öka risken för att ett barn ska utsättas för våld, de kallas för riskfaktorer. Att känna till dem kan hjälpa dig att upptäcka att ett barn är utsatt på något sätt. Det finns riskfaktorer som främst handlar om barnet och dess situation. Det gäller till exempel barn som

- har en funktionsnedsättning (vilket kan öka risken för sjukdom tidigt i livet. Både funktionsnedsättningen och sjukdom ställer höga krav på vårdnadshavarna)
- har beteendesvärigheter eller känslomässiga svårigheter som leder till en ökad risk att utsättas för våld och att utsätta andra för våld
- är placerade utanför det egna hemmet, exempelvis i familjehem
- funderar över sin sexualitet eller könsidentitet.

Riskfaktorer kan också vara kopplade till barnets familj och sociala relationer. Då kan det handla om att vårdnadshavarna inte har en trygghet och känslighet för att se och möta barnets behov. Det kan också bero på att vårdnadshavarna har egna svårigheter eller problem som även drabbar barnet.

Riskfaktorer som kan leda till våld finns bland annat i familjer

- där en eller flera personer är beroende av alkohol, droger, spel om pengar eller lider av psykisk ohälsa
- som bor trångt eller har osäkra boendeförhållanden
- som kan vara kopplade till kriminella eller andra dysfunktionella miljöer
- där det pågår boende- och vårdnadstvister
- som lever under svåra ekonomiska omständigheter
- vårdnadshavaren är ensamförsörjande
- som lever efter hedersnormer med förtryck och kontroll
- där en eller båda vårdnadshavarna har en intellektuell funktionsnedsättning.